

FILOZOFIJA I EKONOMIJA

Urednik
Tomislav Krznar

Hrvatsko filozofsko društvo
Zagreb, 2020.

IZDAVAČ:
Hrvatsko filozofsko društvo

ZA IZDAVAČA:
Bruno Ćurko

UREDNIK:
Tomislav Krznar

IZVRŠNA UREDNICA:
Mira Matijević

RECENZENTI:
Lino Veljak
Radomir Videnović
Dražen Koški

TAJNICA:
Mira Matijević

SADRŽAJ

<i>Tomislav Krznar: Predgovor</i>	9
I. FILOZOFIJA I EKONOMIJA – MOGUĆNOSTI ODREĐIVANJA ODNOSA	15
<i>Petar Filipić, Nenad Starc: Filozofija, ekonomija, globalizacija – teze o paradigmatškoj nedovršenosti</i>	17
<i>Predrag Cicovacki: Shopping, Money, and Higher Values</i>	29
<i>Predrag Finci: O bazi i nadgradnji – kritički pristup</i>	39
<i>Isuf Berisha: Identitet kao optimalno ekonomiziranje odnosa s Drugim/a</i>	49
<i>Sead Alić: Terorizam ekonomije i totalitarizam neslobode</i>	67
<i>Dragomir Sundać, Marko Šundov: Ekonomska filozofija</i>	83
II. INTERDISCIPLINARNI PRISTUP EKONOMSKIM PROBLEMIMA	105
<i>Vladimir Gvozden: Interactive Commodity Loop</i>	107
<i>Arto Mutanen: Constructive Methods in Economics</i>	127
<i>Edin Tabak, Damir Kukić: Akter-mreža teorija</i>	143
III. FILOZOFIJSKA KRITIKA EKONOMSKIH STRUKTURA	159
<i>Alpar Lošonc: The Conditions of Critical Knowledge on Capitalism or: The Conflict between Economy and Philosophy</i>	161
<i>Eva D. Bahovec: One Material Production or Two?</i>	179
<i>Luka Janeš, Bernard Špoljarić: Tržišna cijena bitka – ekonanija</i>	195
<i>Ivica Kelam: Investor to State Dispute Settlement</i>	209

IV. FILOZOFIJSKO PROMIŠLJANJE POJEDINI EKONOMSKIH FENOMENA	225
<i>Aneli Dragojević Mijatović: Protekcionizam ili slobodna trgovina . . . . .</i>	227
<i>Matko Meštrović: Ontološka kriza u tumačenju Roberta Kurza . . . . .</i>	253
<i>Aleksej Kišjuhas, Dušan Marinković: Proizvodnja sreće ili fabriciranje otuđenja? . . . . .</i>	261
<i>Divna Vuksanović, Dragan Čalović: Filozofija zabave i ekonomija . . . . .</i>	281
V. FILOZOFIJA, EKONOMIJA I RELIGIJA	295
<i>Berislav Čović: Gospodarstvo iz odgovornosti – filozofsko-kritički pristup . . . . .</i>	297
<i>Nora Mustać, Tin Horvatinović: Problemi metodološkog pristupa u analizi utjecaja religijskih aspekata društva na ekonomski razvoj . . . . .</i>	317
<i>Ivan Platovnjak: The Role of (Christian) Spirituality in the Economy in the Light of <i>Laudato si'</i> . . . . .</i>	337
<i>Draženko Tomić: Ekonomija u filozofskoj misli Kvirina Vasilja . . . . .</i>	355
VI. EKONOMSKI IZAZOVI SUVREMENOG ODGOJA I OBRAZOVANJA	365
<i>Djordje Popović: Making the World Philosophical Again . . . . .</i>	367
<i>Michael George: The Distortion of Value: The Economy and Ethical Reductionism . . . . .</i>	381
<i>Marijana Županić-Benić, Antonija Balić-Šimrak: Propitivanje metodologija istraživanja u umjetničkom području u svjetlu odnosa umjetnika kao pojedinca i društva . . . . .</i>	395
<i>Blaženka Bačlija Sušić: Dječje glazbeno stvaralaštvo: stvaralački i autotelični aspekt . . . . .</i>	411
<i>Silvia Rogošić: Socio-ekonomski status i socijalni kapital kao čimbenici obrazovnog uspjeha na visokoškolskoj razini: primjer studenata odgojiteljskog studija . . . . .</i>	431
<i>Ana Maskalan, Tomislav Krznar, Siniša Opić: In Search for Difference: Gender versus the Economic Transformation of Education . . . . .</i>	449

VII. EKONOMIJA I DRUŠTVENI AKTIVIZAM	469
<i>Aleksandar Racz: Što uistinu znači »Eko« u nazivu projekta »Eco Golf Resort Matalda« – ekološki, ekonomski ili ekocidni? . . . .</i>	<i>471</i>
<i>Milan Medić: Društveni izazovi u primjeni metodologije Lokalnog razvoja vođenog od strane zajednice (Community Led Local Development) u Hrvatskoj . . . . .</i>	<i>487</i>
IZVADCI IZ RECENZIJA	509

Predgovor

U ovome znanstvenome zborniku¹ donosimo priloge nastale na temelju izlaganja na međunarodnome znanstvenome skupu *Filozofija i ekonomija*, koji se u okviru 26. Dana Frane Petrića održao u Cresu, od 24. do 27. rujna 2017., i to u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, a u suradnji s ustanovama Grada Cresa. Na skupu je sudjelovalo preko sedamdeset izlagača iz jedanaest zemalja (Bosna i Hercegovina, Bugarska, Finska, Hrvatska, Kanada, Kosovo, Njemačka, Sjedinjene Američke Države, Slovenija, Srbija i Velika Britanija), znanstvenika i stručnjaka iz niza različitih područja: od filozofije, teologije, psihologije, pedagogije, mediologije, teorije književnosti i teologije, preko ekonomije, sociologije, prava i politologije, do prirodnih, biomedicinskih i tehničkih znanosti te znanosti o okolišu. U radu skupa sudjelovali su i akteri iz nevladinog sektora i gospodarstva te područja umjetničkog djelovanja. Bogate i intenzivne rasprave ponovo su ukazale na potrebu dijaloga između različitih društvenih aktera, ne samo iz područja znanosti, nego i iz područja gospodarstva, područja djelovanja različitih stručnih aktera, nevladinih organizacija, aktera s područja umjetnosti i sl. Važna društvena pitanja, kao i imperativ potrage za njima, nije moguće postaviti, pa niti na njih dati odgovore, na platformi samo jedne znanosti ili samo jednog pristupa, potrebna je interakcija i dijalog, što je na ovom skupu umnogome ostvareno, a ta smo ostvarenja nastojali prenijeti i na stranice ovog zbornika.

* * *

Ipak, možemo se opravdano, čak i sa značajnom dozom sumnje zapitati *zašto*, ili bolje *čemu*, filozofija i ekonomija u istoj sintagmi i u istom do-

---

¹ U pisanju ovog *Predgovora* služimo se uvodnikom programske knjižice, kao i uvodnicima temata iz časopisa u kojima su objavljeni radovi koje, među ostalima, donosimo i u ovom zborniku. Usp. Krznar, Tomislav, »Uvod – Filozofija i ekonomija«, programska knjižica skupa 26. *Dani Frane Petrića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2017., str. 11–16; Krznar, Tomislav, »Uvodnik – suvremeno obrazovanje i ekonomski izazovi«, *Metodički ogledi* 25 (2018) 1, str. 9–10; Krznar, Tomislav, »Uz temu – Filozofija i ekonomija«, *Filozofska istraživanja* 38 (2018) 3, str. 457–458; i Krznar, Tomislav, »Introductory: Philosophy and Economy«, *Synthesis philosophica* 34 (2019) 1, str. 3–4.

gađanju, i to onome znanstvenoga skupa, pa tako i znanstvenoga zbornika. Možemo, stoga, reći sljedeće. U nastojanju da se filozofijski protumači fenomen svijeta i ljudskog života, odnos ekonomije i filozofije nameće se kao višeslojno intrigantna i obvezujuća tema za promišljanje. Prvotno je pitanje kako razumjeti problem ekonomije, a o odgovorima na to pitanje ovisi daljnji tijek traganja za mnoštvom slojeva i nijansi mogućeg filozofijskog promišljanja fenomena ekonomije. U prvom redu kažimo da ekonomiju razumijevamo kao objašnjenje – racionalno, mjerljivo i poopćivo – proizvodnih kapaciteta društva te kao društvenu, a možda i »kulturnu« sposobnost zajednice ljudi da namiruju materijalne potrebe svoga života, ostvaruju dobrobiti uzajamnog življenja i generiraju višu razinu zadovoljstva postojanja za sve. Već i ova »definicija« ukazuje na brojne probleme i proturječnosti razumijevanja fenomena ekonomije, tim više što je ona izrečena izvan-ekonomijskim opservacijama. Zasižno, ovaj je zbornik zamišljen kako bi se iznova diskutirale pozicije koje na različite načine promišljaju spomenute probleme, i to na način da filozofija ponudi »domaćinstvo« diskusijama o temi koja u zadnje vrijeme ponovo dobiva sve veću pažnju.

Filozofija je od svojih antičkih početaka (zasižno kao referentne točke možemo uzeti Platonovu i posebice Aristotelovu misao) promišljala o spektru tema koje danas povezujemo s ekonomskom mišlju. Srednji vijek – ako se želimo držati ove eurocentrične podjele razdoblja u povijesti čovječanstva i lokalizirati se na povijest Zapada – razumijeva problematiku ekonomije na različite načine uz naglašenu vezu s transcendentnim tumačenjima ljudskog postojanja, a ova razumijevanja umnogome ograničavaju važnost materijalnog, pa tako i proizvodnog. Vrijedi ovdje spomenuti i protestantizam kojemu motive nastanka nalazimo i u odnosu prema materijalnim dobrima. Novi vijek – s razvojem građanskog društva, društvenim raslojavanjima koja izaziva upravo ekonomska moć aktera različitih od onih u ranijim razdobljima, kao i početak kolonijalnih osvajanja, stvaranje fenomena Novog svijeta i razaranje koncepta »starog režima«, revolucionarne promjene u Europi koje se, inercijama ne toliko političkih koliko upravo ekonomskih događaja, šire ostalim dijelovima svijeta – donosi epohalne promjene u društvenim strukturama. Industrijsko društvo i njegova razvojna, a možda jednim dijelom i emancipacijska snaga, u problematici ekonomijskog vide sasvim nova objašnjenja putova razvoja čovjeka. To vrijeme osim epohalnih promjena donosi i epohalno važna tumačenja spomenutih promjena – svakako se misao Karla Marxa u tom pogledu ne može zaobići. Dvadeseto stoljeće i njegova brojna očitovanja (neokolonijalna osvajanja, svjetski ratovi, različiti oblici totalitarnih pokreta, Hladni rat, genocidni sukobi, uništenje prirodnog okoliša, pojava multinacionalnih korporacija, informatička i genetička revolucija, globalizacija, dominacija neoliberalne

ekonomije i dr.) donose prijelomne i globalne pojave koje svakako transformiraju društvo i razvoju čovječanstva daju poseban smjer. Ne treba niti reći da sve ove teme zahtijevaju posebnu pažnju, pa smo u tom pogledu sakupili i priredili tekstove koji, vjerujemo, o njima govore. Kroz ova i, dakako, brojna druga područja nastojali smo stvoriti platformu za plodonosne diskusije i širok spektar suradnje između filozofa, ekonomista i eksperata iz drugih područja znanosti i znanja. Stoga je ovaj skup, i na temelju skupa nastali zbornik, sljednik zapaženih i značajnih znanstvenih i kulturnih nastojanja koja *Dani Frane Petrića* pronose već više od četvrt stoljeća, a filozofija u Hrvatskoj i regiji ostaje pronositelj dijaloga, kritičkog mišljenja i stvaralaštva.

* * *

Što se tiče samog zbornika *Filozofija i ekonomija*, donosimo dvadeset i devet autorskih tekstova, od kojih je veći dio objavljen u znanstvenim časopisima *Synthesis philosophica*, *Filozofska istraživanja* i *Metodički ogledi*, dok je trinaest radova priređeno izravno za ovaj zbornik.

Zbornik smo podijelili u sedam odjeljaka, koji su međusobno jasno razgraničeni, no, smatramo, definitivno čine komplementarnu cjelinu. U prvo-
me odjeljku naslovljenom »Filozofija i ekonomija – mogućnosti određivanja odnosa« donosimo šest priloga u kojima autori zahvaćaju u ekonomske teme nastojeći ih sagledati iz kuta filozofije. Riječ je o pokušaju da se protumače ili sagledaju problemi proizvodnje, potrošnje, individualiteta, državnog utjecaja na društvo i sl. Razumije se, ovakvo prikazivanje problema samo otvara prostor za nova pitanja, a nikako nije konačno dohvaćanje biti odnosa filozofije i ekonomije. U drugom odjeljku naslovljenom »Interdisciplinarni pristup ekonomskim problemima« donosimo tri rada naglašeno interdisciplinarnu problematiku u kojima autori nastoje sagledati ekonomske probleme iz više disciplinarnih kutova nudeći pri tome inovativne uvide. Riječ je o problemima komunikacije među ljudima, posebno sagledane iz ekonomskog kuta, o problemima konstruktivizma, posebno sagledanog iz metodološkog kuta, kao i o multidimenzionalnom razumijevanju fenomena tržišta. U trećem odjeljku naslovljenom »Filozofijska kritika ekonomskih struktura« donosimo četiri rada u kojima možemo čitati kritičke opservacije o funkcioniranju tržišne ekonomije, ponovo promisliti kritiku fenomena komercijalnosti društvenih odnosa, kao i rodnu konstrukciju unutar ekonomskih struktura. Nadalje, u ovom poglavlju riječ je proturječjima proizvodnje dobara ili čak *namjernog* vulgariziranja fenomena proizvodnje strukturama hiperprodukcije. Riječ je i o političkim mehanizmima vezanim uz poslovne procese i potencijalnoj šteti koju ovi mogu donijeti. U četvrtome dijelu zbornika naslovljenom »Pojeđi-

ni ekonomski problemi i filozofijsko promišljanje« donosimo četiri priloga u kojima možemo čitati prikaze i raščlambu pojedinih ekonomskih problema ili iz povijesnog ili iz kulturnog kuta gledanja. Nadalje, u ovom poglavlju susrećemo jedinstvena tumačenja fenomena otuđenja uzrokovanog komercijalizacijom brojnih sadržaja ljudskog života. Možemo čitati i, vjerujemo, uspjele pokušaje kritičkog tematiziranja nekih recentnih problema, poput ekonomskim razlozima izazvane transformacije života u cjelini ili nasilnih preoblikovanja društvenih odnosa. U petome dijelu naslovljenom »Filozofija, ekonomija i religija« donosimo tri priloga u kojima autori prikazuju problematiku duhovnosti, kao i religijska očitovanja duhovnosti, u kontekstu ekonomske problematike. Riječ je o pokušajima da se fenomen proizvodnje vlastit ljudskom biću sagleda iz kuta religijskog ili duhovno-konfesionalnog. U šestome, možda i najobimnijemu dijelu zbornika, naslovljenom »Ekonomski izazovi suvremenog odgoja i obrazovanja«, donosimo pet priloga koji u širokom spektru problema, od uloge filozofije u obrazovanju, problema komercijalizacije likovne i glazbene umjetnosti te problema visokoškolskog obrazovanja ili problema stavljenih pred djelatnike odgojiteljske profesije, nastoje prikazati utjecaj ekonomskih mehanizama na procese obrazovanja, i još i više, utjecaj na formiranje pojedinaca u tom procesu obrazovanja. Zadnje, sedmo poglavlje naslovljeno »Ekonomija i društveni aktivizam« donosi dva priloga vezana uz problematiku lokalne zajednice i njena ekonomskog razvoja s posebnim naglaskom na ulogu djelovanja informiranog pojedinca u pitanjima koja dotiču neposredni život ljudi na nekom području.

U cjelini, smatramo da ovim izborom radova dobro oslikavamo tendencije skupa na temelju kojeg su ovi prilozi i nastali. Htjeli smo prikazati problematiku odnosa filozofije i ekonomije iz različitih gledišta imajući pri tom na umu različite znanstvene pristupe i posebnosti pojedinih područja znanosti unutar kojih se diskutiralo o problemima ekonomije. U tom pogledu, sadržaje ovog zbornika doživljavamo kao širi spektar tema i pristupa od onih koje bismo uobičajeno mogli sresti pod naslovom *Filozofija i ekonomija*. Vrijedi istaknuti da su pristupi koje autori i autorice u pojedinim priložima zagovaraju vrlo različiti, ponekad i divergentni. Način izlaganja sadržaja, kao i intenzitet metodoloških obilježja prezentiranih istraživanja u pojedinim priložima, zasigurno variraju. Nema dvojbe da variraju i vrijednosni pogledi na probleme, svjetonazorska određenja pristupa ili prosudaba. Smatramo da je zbornik ovog obima, disciplinarnih različitosti priloga ili intenziteta zahvaćanja u predmet istraživanja teško ujednačiti, a da se pri tome ne izgubi sjaj različitosti i oštrica kritičnosti u pristupima temi. Rezultat toga gledanja može ponekad biti (malkar naizgledna, premda, vjerujemo, ne i realna) oscilacija u radovima. Vrijedi napomenuti i ovo: s uredničkog gledišta nastojali smo osigurati sve da prilo-

zi u zborniku zasjaju u najboljem sjaju, ali da istovremeno nužne uredničke nivelacije ne unište osobnost autorskih pristupa i nasušnu potrebu različitih pogleda na isti predmet proučavanja.

* * *

Nastojali smo, stoga, da i stranice ovog zbornika, kao uostalom i znanstveni skup *Dani Frane Petrića*, budu otvaranje mogućnosti susreta s drugima, nastojali smo biti vjerni načelima pluralizma, dijaloga, otvorenosti i uvažavanja različitosti. U proteklih više od četvrt stoljeća, znanstveno-kulturna manifestacija *Dani Frane Petrića* profilirala se u, vjerujemo, najznačajniji skup s područja filozofije u regiji. U tih četvrt stoljeća promijenili su se brojni koncepti, stavljan je naglasak na različite teme i pristupe, uvijek su se iznova diskutirale fundamentalne teme i usporedno pažljivo osluškivalo puls vremena u traženju novih i značajnih podražaja zbilje, konkretno zbilje ljudskog života. Nadajmo se da će i ovaj zbornik, u svojoj širini i različitosti pristupa, živjeti ta nastojanja.

Tome je u temelju i potreba poticanja maksimalno široke razmjene mišljenja velikog broja društvenih aktera iz različitih sfera, znanstvene, umjetničke, aktivističke, proizvodne i sl., u svrhu oblikovanja kritičkih i utemeljenih spoznaja te nastojanja oko kvalitetnog prijenosa stečenih znanja u društvo.

Vjerujemo da će i ovaj zbornik u tome sudjelovati.

Urednik zbornika je u sretnoj prilici zahvaliti svim osobama koje su sudjelovale u pripremi ove publikacije, popis je uistinu dugačak i zasluge brojne, stoga su i zahvale urednika velike.

Tomislav Krznar